

In memoriam PhDr. Jitka Staňková, CSc.

10. dubna 1924 (Volenice) – 8. září 2023 (Praha)

V pátek 8. září 2023 zesnula doktorka Jitka Staňková, zástupkyně významné generace poválečných etnografů, kteří zásadně ovlivnili formování a směřování československé etnografie před rokem 1989. Příznačné pro její naturel je fakt, že odborně činná byla i po odchodu do důchodu a dokázala plodně využít také možnosti svobodné společnosti. Svými odbornými publikacemi a činností v rámci ÚLUVu, ale i popularizačními aktivitami včetně filmových snímků, jejichž spoluautorem byl její manžel prof. Ludvík Baran, DrSc. (23. srpna 1920, Frýdlant nad Ostravicí – 13. března 2011, Praha), fotograf, kameraman, režisér a pedagog,¹ přispěla k prohlubování povědomí o hodnotách a významu kulturního dědictví lidové kultury. Její publikace zasáhly několik generací etnografů a stále patří mezi využívané a citované příručky z hlediska zájmu široké veřejnosti. Proto zde nejprve kondolujeme rodině a následně připomeneme životní příběh badatelky, jejíž profesní cestou byla etnografie. Vzpomeneme dětské krůčky a první kontakty s folklorem, ale zejména významné počiny na poli národopisu, které Jitka Staňková zanechala pro další generace. Životní úspěchy již v minulosti rekapitulovaly jubilejní články v *Národopisných aktualitách* (1984), *Umění a řemeslech* (1984), *Českém lidu* (1985) a v *Národopisném věstníku* (2004) nebo biografická část kompendia *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (2007). Její personální bibliografii vydal jako přílohu *Národopisné revue* č. 33 Národní ústav lidové kultury ve Strážnici v roce 2019.

Jitka Staňková se narodila ve Volenicích do učitelské rodiny. Ráda vzpomínala na fakt, že díky rodičům absolvovala první třídu dříve, protože si ji tatínek brávil s sebou do školy, kde se naučila spolu s ostatními školáčky vše potřebné o rok dříve. Vysvědčení, které získala, však bylo neplatné, bez razítka. Rodina se následně přestěhovala do Strakonice a u zápisu rodiče přihlásili dítě v řádném termínu k docházce, rovnou do druhé třídy. Dítě ve škole obstálo a pokračovalo ve vzdělávání dál. Od čtvrté třídy se učila němčinu, kterou si osvojila velmi dobře, což jí pomáhalo v odborné praxi. Od roku 1934 následovala studentská léta na Reálném gymnáziu ve Strakonících, kde v roce 1942 maturovala. V rozhovoru pro Český rozhlas z 25. 8. 2018² vzpomínala, že v mládí ráda a dobře sportovala. Například na gymnáziu reprezentovala školu na atletických závodech ve skoku vysokém. Láska ke sportu jí vydržela i v pozdějším věku, kdy zvládla složit cvičitelské zkoušky.

1 MATĚJŮ, Věra: Odkaz Ludvíka Barana. *Historická fotografie* 10, 2011, s. 77.

2 SOUKUPOVÁ, Hana: První třídu absolvovala etnografka Jitka Staňková tajně a dodnes nemá žádné vysvědčení [online]. Český rozhlas. Dostupné z <https://budejovice.rozhlas.cz/prvni-tridu-absolvovala-etnografka-jitka-stankova-tajne-a-dodnes-nema-zadne-7037372> (cit. 13. 11. 2023).

Po maturitě v roce 1942 ve válečných letech byla ušetřena nucených prací v říši a nastoupila do České zbrojovky ve Strakonících, kde se montovaly válečné zakázky pro německou armádu. Zde se seznámila s dudáckou kapelou Jiřího Malkovského, do níž se také zapojila a stala se zakládající členkou Prácheňského souboru písní a tanců. Pro vystupování si vlastnoručně zhotovila prácheňský kroj. Ve zmíněném rozhovoru vzpomínala, že cesta ke studiu národopisu nebyla úplně přímá. Měla ráda matematiku, uvažovala i o studiu architektury. Nakonec se impulsem k volbě vysokoškolského studijního zaměření stala jednak zkušenost s folklorem a také četba cestopisných knih Aloise Musila. Proto se po válce přihlásila na národopis a archeologii (fakultativně dějiny umění) na Filozofické fakultě Karlovy univerzity.

Vědeckou dráhu etnografky zahájila v roce 1949 po obhájení disertační práce s názvem *Výrobní postup tkaniv a pletiv na Horehroní v jejich tradičních i současných formách* (1949), věnující se oblasti, jež byla v dané době středobodem zájmu domácí etnografie ale i kunsthistorie. Následně nastoupila do ÚLUVu a současně spolupracovala s Textilní tvorbou, pro niž tipovala lidové textilie v terénu a pořídila rozsáhlý fotografický fond (10 000 černobílých a 10 000 barevných diapozitivů, jejichž duplikáty dnes najdeme v archivu Etnologického ústavu Akademie věd ČR). Sama se naučila tkát na stavu, což posléze využila i v publikačních výstupech. Roku 1952 přešla v rámci akce 70 tisíc intelektuálů do výroby do dílny ÚLUVu v Lysé nad Labem, pro niž tkala na domácím stavu. Poté nastoupila do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV Praha, kde setrvala téměř třicet let (1954–1984). Již jako pracovnice akademie věd úspěšně obhájila v roce 1959 akademický titul CSc. kandidátskou prací s názvem *Lidové tkaniny a tkalcovství na Žďársku v letech 1880–1914*. Na akademii se věnovala několika tematickým liniím. Nejvýraznější a stále platné výsledky práce vykonala na poli studia problematiky lidového textilu a lidové textilní výroby, které byla schopná pojmut z širokého hlediska. Věnovala se jak historickým kontextům (např. textilnictví v období velkomoravské říše nebo ve středověku), tak regionálním zvláštnostem a bravurně rozlišovala nuance v technologii výroby textilií či úpravárenství stejně tak v klasifikaci textilních výrobků různých typů bez ohledu na použitou surovinu. Dokázala rozlišit kanafasy či tkaniny zdobené batikovanou nití označovanou termínem flámka. Proto byla ceněnou znalkyní českého i slovenského materiálu.

Její články na stránkách *Českého lidu*, *Československé etnografie*, *Národopisného věstníku* či v časopise *Umění a řemesla* hodnotily různé aspekty spojené se studiem textilních památek zejména z českých národopisných oblastí a přispívala i texty poukazujícími na možnosti využití tradičních textilií či technik v současné oděvní kultuře. Její terénní práce zahrnovaly výzkumy v jižních, západních a východních Čechách, na západní a východní Moravě a na východním a středním Slovensku, kde se věnovala Horehroní. Před ní se regionu nikdo další hlouběji nevěnoval, a proto se jí jako první podařilo zachytit unikátní archaické tkaniny známé např. z Podkarpatské Rusi,

Maďarska a Balkánu. Ostatně Slovensko bylo jejím oblíbeným terénem a jako nejoblíbenější kraj označovala kraj dětvanský. Textilní badatelskou polohu Jitky Staňkové představují studie a publikace, např. nepřekonaná monografie *České lidové tkaniny. Čechy a západní Morava* (1989). Je s podivem, jaký rozhled v oblasti tradičního textilnictví ve střední Evropě postupně získala, přestože byla velmi limitována možnostmi cestovat do zahraničí mimo sovětský blok, jak sama poznamenala v rozhovoru pro Český rozhlas. Pochopila, že bylo nemožné svobodně bádát v tzv. kapitalistické cizině, proto využívala kontakty alespoň v rámci socialistického bloku a postupně shromáždila srovnávací materiál z oblasti slovanských národů a přilehlých zemí.

Druhým profesním zájmem Jitky Staňkové byla lidová výtvarná kultura a obyčeje. Jejich mapování prováděla mnohdy spolu s manželem Ludvíkem Baranem. Získané poznatky veřejnosti předkládali v přehledových monografiích orientovaných převážně na širokou čtenářskou obec, jako např. *Lidové umění Čech, Moravy a Slezska* (1989), *Masky, démoni a šaškové* (1998) či *Poklady lidového umění* (2019). Mezi články pak figurují počiny, které se věnovaly např. malovanému nábytku, lidové plastice nebo studie zamýšlející se nad využitím textilních tradic v tvorbě ÚLUVu. Monografie *Lidový malovaný nábytek v českých zemích* (1989), kterou vydala spolu s Helenou Johnovou a Ludvíkem Baranem, patřila k nemnoha publikacím mapujícím tento druh sbírek. Knize předcházely publikace článků na dané téma, např. ve sborníku *Etnografie národního obrození* či v časopise *Umění a řemesla*, a výstavních katalogů věnujících se nábytku v regionech jako *Lidový malovaný nábytek ve středním Pootaví a na šumavském Polesí* (Volyň 1985). Protože ji zajímaly kořeny kultury slovanských národů, věnovala se studiu a průzkumu Lužických Srbů, zajímala se také o Kašuby a jihoslovanské národy.

Na půdě Československé akademie věd se zapojovala do přípravy a realizace kolektivních děl, které představovaly českou lidovou kulturu doma i v zahraničí. Jednalo se například o kapitolu o české lidové kultuře v sovětské encyklopedii *Narody mira. Narody zarubežnoj Evropy* (Moskva 1964), kde však není uvedena mezi autory. V *Československé vlastivědě III. Lidová kultura* (1968) se podílela na koncepci kapitoly o lidové výrobě, speciálně v části věnované textilní produkci. Dílčí hesla připravila také do kompendia *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (2007).

Jitka Staňková byla platnou členkou řady oborových institucí a společností. Spolupracovala s Ústředím lidové umělecké výroby (ÚLUV) Praha, ať jako odborná síla, tak také jako členka umělecké komise a členka poradního sboru ředitele ÚLUV. Byla předsedkyní výtvarné textilní rady. Dále byla členkou Národopisné společnosti československé při ČSAV, dnes České národopisné společnosti. Zde se stala roku 2005 čestnou členkou. Spolupracovala také s nákupní komisí Moravského (zemského) muzea. V mezinárodním měřítku uplatnila své znalosti a schopnosti ve francouzské společnosti Center International d'Études des Textiles Anciens pracující v Lyonu

jako členka skupiny specializované na lidový či etnografický textil (od roku 2007 jako čestná členka). Jitka Staňková byla také vyhledávanou oponentkou pro časopis *Český lid* nebo periodikum *Umění a řemesla*, za nímž vydavatelsky stálo Ústředí lidové umělecké výroby, kde se Jitka Staňková dlouhodobě aktivně zapojovala.

Dr. Staňková se věnovala popularizaci vědy či lidové kultury také na stránkách společenských časopisů jako *Žena a móda*, *Květy*, *Vlasta* či *Tina*. Její texty byly součástí propagačních tiskovin určených do zahraničí (*The Heart od Europas*, *Le couer de l'Europe*, *Welcome to Czechoslovakia*). Vedle toho se podílela jako autorka či spoluautorka na přípravě mnoha přednášek a výstav v Čechách, ale i v zahraničí (např. *Nevěsty a družičky*, Maďarsko 1987; *České a slovenské kroje*, Indonésie 1988; *Masky*, Belgie 1998), což jí pomohlo využít nový čas v období po nástupu do důchodu.

Vědecká práce i úsilí v popularizaci vědy jí přinesly řadu společenských ocenění za zásluhy, např. čestný odznak ÚLUV za záslužnou práci v oblasti lidové umělecké výroby (1968); ocenění Českým literárním fondem, sekci pro vědeckou a odbornou literaturu za publikaci *Lidové umění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (1988, spolu s Ludvíkem Baranem), diplom Ministerstva kultury v soutěži „Má vlast v srdci Evropy. Poznej ji a chraň“ za práci *Tradiční textilní techniky* (2009). Jitce Staňkové byla udělena také čestná medaile Vojtěcha Náprstka za zásluhy na poli popularizace vědy od Akademie věd ČR (2014) z rukou Jiří Drahoše, předsedy Akademie věd ČR.³

Čest její památce.

Petra Mertová

Etnografický ústav MZM Brno

3 KUCHYŇOVÁ, Zdeňka: Novinář, etnografka a jazykovedkyně ocenění za popularizaci vědy [online]. Český rozhlas. Dostupné z <https://cesky.radio.cz/novinar-etnografka-a-jazykovedkyně-ocenění-za-popularizaci-vedy-8270708> (cit. 13. 11. 2023).